

दोलखा जिल्लाका कविताको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुरको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

रोहितचन्द्र खड्का
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६३

दोलखा जिल्लाका कविताको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुरको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र - २०६३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत विश्वविद्यालय क्याम्पसका छात्र श्री रोहितचन्द्र खड्काले त्रिभुवन विश्वविद्यालय स्नातकोत्तर तहमा नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको “दोलखा जिल्लाको कविताको अध्ययन” शीर्षकको यो शोधपत्र उपयुक्त देखिएकोले स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

- १) विभागीय प्रमुख : प्रा. घनश्याम उपाध्याय
- २) शोधनिर्देशक : उप प्रा. सुधा त्रिपाठी
- ३) बाह्य परीक्षक :

.....

शोधनिर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष दसौं पत्रको प्रयोजनको लागि शोधार्थी श्री रोहितचन्द्र खड्काले 'दोलखा जिल्लाको कविताको अध्ययन' शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उक्त शीर्षकको शोधपत्र उहाँले मेहनतपूर्वक सम्पन्न गर्नुभएकोले आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

शोधनिर्देशक

सुधा त्रिपाठी

उपप्राध्यापक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

मिति : २०६३/९/

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजन पूरा गर्न 'दोलखा जिल्लाका कविताको अध्ययन' शीर्षकको यो शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु उपप्राध्यापक सुधा त्रिपाठीज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । उहाँको सद्भावपूर्ण सल्लाह र सुभावप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यस कार्यमा आवश्यक सामग्रीहरु उपलब्ध गराइदिने सहयोगी परममित्र विष्णु सुवेदी, गीता शिवाकोटी र गुरु शङ्करलाल श्रेष्ठ, जीत कार्कीप्रति पनि कृतज्ञ छु । प्रस्तुत शोधकार्यको लागि विभागीय स्वीकृति प्रदान गर्न यो अवसर मिलाइदिनुहुने पूर्व विभागीय प्रमुख श्री दयाराम श्रेष्ठज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु साथै प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रुपमा प्रेरणा र आवश्यक सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरु लोकनाथ अधिकारीप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोध-सामग्री सङ्कलनमा प्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्नुहुने चन्द्रबहादुर खड्कालगायत गौरीशङ्कर सामुदायिक पुस्तकालय, जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, दोलखा साथै सम्पूर्ण मित्रहरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । छिटो-छरितो, शुद्ध टड्ढन गरी सहयोग गर्ने शशि एण्ड ब्रदर्श कम्प्युटर सर्भिस, चरिकोटका भाइहरु कवि न्यौपाने र रवि न्यौपानेप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र उचित मूल्याङ्कनको लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष पेश गर्दछु ।

शोधार्थी

रोहितचन्द्र खड्का
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

मिति : २०६३/९/

विषय सूची

परिच्छेद एक शोध परिचय

क्र.सं.	विषय	पृष्ठ
१.१	शोध शीर्षक	१
१.२	प्रस्तुत शोधकार्यको प्रयोजन	१
१.३	विषय परिचय	१
१.४	शोध समस्या	३
१.५	शोधकार्यको उद्देश्य	३
१.६	पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७	शोध कार्यको औचित्य	५
१.८	शोधविधि	५
१.९	शोधको सिमाङ्कन	५
१.१०	शोधपत्रको रूपरेखा	५

परिच्छेद दुई

दोलखा जिल्लाका कविता विधाका प्रमुख साहित्यिक प्रतिभाहरु

२.१	बैदार भीमलाल (१९५०)	७
२.२	महेश्वर शिवाकोटी (१९५५)	८
२.३	अमरबहादुर कार्की (१९६६)	८
२.४	प्रेमप्रसाद सुवेदी (१९८३)	९
२.५	हरिभक्त न्यौपाने (१९९१)	९
२.६	बैकुण्ठ काफ्ले (२००३)	१०
२.७	विष्णुहरि नेपाल (२००८)	१०
२.८	हरिबाबु पोखरेल (२०१८)	११
२.९	मधुकृष्ण श्रेष्ठ 'माधुर्य' (२०२०)	१२
२.१०	विष्णु सुवेदी (२०२६)	१३
२.११	केसाड लामा 'अकेला' (२०२७)	१४
२.१२	रमेश खड्का (२०२८)	१४

२.१३	चिरञ्जीवी मास्के (२०२८)	१५
२.१४	मित्रमणि पोखरेल (२०३०)	१६
२.१५	भोजराज न्यौपाने (२०३०)	१७
२.१६	पुष्करराज बुढाथोकी (२०३३)	१८
२.१७	श्रीबाबु कार्की 'उदास' (२०३३)	१८
२.१८	त्रिलोचन प्रधान (२०३८)	१९
२.१९	गीतालक्ष्मी शिवाकोटी (२०३८)	२०

परिच्छेद तीन

कविताको सैद्धान्तिक अध्ययन

३.१	कविता सम्बन्धी सैद्धान्तिक मान्यता	२१
३.२	कविता सम्बन्धी पूर्वीय मत	२१
३.३	कवितासम्बन्धी पाश्चात्य मत	२२
३.४	कवितासम्बन्धी नेपाली मत	२२
३.५	कविताको संरचना	२३
३.६	कविताका तत्वहरू	२४
३.७	वस्तुगत तत्व	२५
३.८	विषय	२५
३.९	विचार वा भाव	२५
३.१०	उद्देश्य	२५
३.११	शैलीगत तत्व	२६
३.१२	लयात्मक भाषा	२६
३.१३	कथनपद्धति वा दृष्टिविन्दु	२६
३.१४	कल्पना	२६
३.१५	आयाम	२६
३.१६	शिल्पविधि	२७
३.१७	नेपाली कविताको सङ्क्षिप्त इतिहास	२७
३.१८	नेपाली कविताको प्राथमिक काल	२८
३.१९	नेपाली कविताको माध्यमिक काल	२९
३.२०	पूर्वार्द्ध चरण	२९
३.२१	उत्तरार्द्ध चरण	२९
३.२२	नेपाली कविताको आधुनिककाल	३०

३.२३	स्वच्छन्दतावादी धारा	३०
३.२४	प्रगतिवादी धारा	३१
३.२५	प्रयोगवादी धारा	३१
३.२६	समसामयिक धारा	३२

परिच्छेद चार

सङ्कलित सामग्रीको वर्गीकरण

४.१	स्वच्छन्दतावादी धाराका कवि र कविताहरू	३३
४.१.१	त्रिलोचन प्रधानको 'नभेटिएको खुशी'	३३
४.१.२	चिरञ्जीवी मास्केको 'मान्छे बदलेको देखें'	३३
४.१.३	भोजराज न्यौपानेको 'आकाश माथिको देवता'	३३
४.१.४	गीतालक्ष्मी शिवाकोटी 'आँखाले संसार नदेखेपनि'	३३
४.१.५	मित्रमणि पोखरेलको 'फुल्दैछन् फूलहरू'	३३
४.१.६	केसाड लामा 'अकेला' को 'मुटुको स्पन्दन'	३४
४.१.७	श्रीबाबु कार्की 'उदास' को 'च्यापिएको मुस्कान'	३४
४.२	प्रगतिवादी धाराका कवि र कविताहरू	३४
४.२.१	हरिबाबु पाखरेल 'पुराना कथाका संस्मरण, नयाँ कथाका विश्रान्ति'	३४
४.२.२	विष्णु सुवेदी 'ती फूलहरू खै' र 'विधवा भाउजूहरूको देश'	३४
४.२.३	मधुकृष्ण श्रेष्ठ माधुर्यको 'मैले खोजेको आकाश धर्ती'	३५
४.३	स्वच्छन्दतावादी-प्रगतिवादी धाराका कवि र कविताहरू	३५
४.३.१	वैकुण्ठ काफ्लेको 'सावित्री शोककाव्य'	३५
४.४	समसामयिक धाराका कवि र कविताहरू	३५
४.४.१	सत्य श्रेष्ठ/अवतार ढकालको 'सङ्गम गजल सङ्ग्रह'	३५
४.४.२	राधाकृष्ण चापागाईं/श्याम भट्टराई 'मरेको छ जिन्दगी'/'म बाँचेको छु'	३६
४.४.३	कर्मचारी मिलन केन्द्रको 'कविता मिलन'	३६
४.४.४	विष्णुहरि नेपालको 'वाह्र वर्षे उमेरैमा'	३६
४.४.५	पुस्करराज बुढाथोकी 'साँउतेली' 'परेलाको पानी'	३६

४.५	धार्मिक कवि र कविताहरू	३७
४.५.१	बैदार भीमलालको 'भीमनारायण'	३७
४.५.२	हरिभक्त न्यौपानेको 'मनमोदक'	३७
४.५.३	महेश्वर शिवाकोटीको 'श्यामभक्ति तरङ्गिणी'	३७
४.५.४	अमरबहादुर कार्कीको 'आर्तपुकार'	३७
४.५.५	प्रेमप्रसाद सुवेदीको 'प्रेम दर्पण'	३७

परिच्छेद ५

कविता सङ्ग्रहहरूको विश्लेषण

५.१	प्रेमप्रसाद सुवेदीको 'प्रेम दर्पण' कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण	३८
५.२	मधुकृष्ण श्रेष्ठ माधुर्यको 'मैले खोजेको आकाश धर्ती' कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण	३९
५.३	विष्णु सुवेदीको 'ती फूलहरू खै' कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण	४०
५.४	विष्णु सुवेदीको 'विधवा भाउजूहरूको देश' कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण	४१
५.५	चिरञ्जीवी मास्केको 'मान्छे बदलेको देखें' गीत/गजल सङ्ग्रहको विश्लेषण	४४
५.६	भोजराज न्यौपानेको 'आकाशमाथिको देवता' कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण	४५
५.७	कर्मचारी मिलन केन्द्रको 'कविता मिलन' कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण	४७
५.८	त्रिलोचन प्रधानको 'नभेटिएको खुशी' कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण	५०
५.९	राधाकृष्ण चापागाईंको 'मरेको छ जिन्दगी' कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण	५०
५.१०	श्यामप्रसाद भट्टराईको 'म बाँचेको छु' कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण	५२
५.११	अवतार ढकाल र सत्य श्रेष्ठको 'सङ्गम' गजल सङ्ग्रहको विश्लेषण	५४

परिच्छेद ६

उपसंहार	५६
संक्षिप्त शब्दावली	५८
सन्दर्भ, व्यक्ति सूची	५८
सन्दर्भ सामग्री	५९